

เลือด หยาดเหงื่อ และน้ำตา: การสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศใน นวนิยายเรื่อง ทางสายที่สาม ของกิริติ ชนา

Blood, Sweat, and Tears: Identity Construction of the Transgender in Keeratee Chana's *Thang Sai Thee Sam*

นัทธนาย ประสานนาม
Natthanai Prasannam

ABSTRACT

This research aims at studying identity construction of the transgender in Keeratee Chana's *Thang Sai Thee Sam* (*The Third Pathway*). It is found that transgender identity is constructed through several devices: the narratives about social violence against the transgender and their identity development, the exploitation of medical and religious discourses to contest with mainstream discourse which stigmatizes transgenderism as a disease. Furthermore, the author exercises the politics of representation to reconstruct transgenderism through literary devices. In the novel, characterization and plotting shaped in opposition to convention of mainstream and malestream literature. The text affirms that the chosen "third pathway" of the transgender can sharply demythologize heterosexual normativity, gender-oriented society, and patriarchal hegemony.

Key words: transgender, queer, identity, Thai novel

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* ของกิริติ ชนา ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์คนข้ามเพศถูกสร้างผ่านการบอกเล่าความรุนแรงที่สังคมกระทำต่อคนข้ามเพศ การใช้เรื่องเล่าแสดงให้เห็นพัฒนาการอัตลักษณ์คนข้ามเพศ การใช้วาทกรรมทางการแพทย์และวาทกรรมศาสนาต่อต้านวาทกรรมกระแส

หลักที่ชี้ชัดว่าภาวะข้ามเพศเป็นโรค นอกจากนั้นผู้เขียนยังใช้การเมืองเรื่องภาพแทนในการสร้างความหมายของคนข้ามเพศขึ้นใหม่ ผสมผสานกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างตัวละครและโครงเรื่องที่ท้าทายขนบของนวนิยายรัก ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า "ทางสายที่สาม" ที่คนข้ามเพศเลือกเดินนั้นเป็นทางที่วิพากษ์เพศสถานะของสังคม "ชาย-หญิง รักต่างเพศ" และระบอบปิตาธิปไตยได้อย่างแหลมคม

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมในฐานะสื่อ (media) เป็นพื้นที่หนึ่งในการแสดงความหลากหลายทางเพศ วรรณกรรมไทยที่กล่าวถึงความหลากหลายทางเพศมีอยู่จำนวนหนึ่งนับตั้งแต่วรรณคดีแบบฉบับจนถึงวรรณกรรมปัจจุบัน (อริน, 2527) กิรติ ชนเป็นนักเขียนชายแปลงเพศคนแรกของไทย เธอมีผลงานนวนิยายหลายเรื่อง เช่น *บ่วงบรรจถรณ์* ที่ปรากฏในรูปแบบละครโทรทัศน์ *ขมจินป้าทองดี ฮานาเล* และเรื่องสำคัญคือ *ทางสายที่สาม* อันเป็นนวนิยายเรื่องแรกบนเส้นทางการประพันธ์ของผู้เขียน ดีพิมพ์เป็นตอนในนิตยสารสกุลไทยระหว่างปี พ.ศ.2523-2524 และพิมพ์รวมเล่มโดยสำนักพิมพ์วรรณกรรมเพื่อชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2525 นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าชีวิตชายแปลงเพศโดยนักเขียนที่เป็นชายแปลงเพศเรื่องแรกในวรรณกรรมไทย

ทางสายที่สาม เป็นเรื่องเล่าของแก้ว ชายผู้มีจิตใจเป็นหญิง แก้วหวังว่าสักวันหนึ่งตนจะได้แปลงเพศทางกายให้สอดคล้องกับเพศทางใจ แก้วมีจันทร์ในฐานะ “กะเทยรุ่นพี่” เป็นผู้ช่วย เส้นทางชีวิตของแก้วเริ่มต้นจากการเป็นผู้เก็บค่าโดยสารบนรถประจำทาง ช่างเสริมสวย พนักงานในไนท์คลับและร้านอาหารตามลำดับ แก้วต้องทนแรงเสียดทานจากสังคมอย่างหนัก แต่ก็ผ่านพ้นมาได้โดยมีนาวัน สามีของสุชาวดีคอยให้กำลังใจ แก้วมีความรักครั้งแรกกับธีรพรแต่ผิดหวังในที่สุด ต่อมาแก้วได้รับความช่วยเหลือจากพงษ์พลจนกระทั่งผ่าตัดสำเร็จ ทว่าแก้วกลับอุทิศพรหมจรรย์ของเธอหลังผ่าตัดให้แก่นาวันผู้ที่แท้จริงแล้วแก้วหลงรักเขาและเขาเองก็รักแก้วตั้งแต่แรกพบ อย่างไรก็ตาม ในตอนปลายเรื่อง แก้วปฏิเสธการสานต่อความสัมพันธ์กับนาวัน เพราะไม่ต้องการทำให้เขามีปัญหาครอบครัว โดยแก้วเดินทางสู่ชนบททำหน้าที่ครูช่วยเหลือนักเรียนต่อไป

ความน่าสนใจของนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* อยู่ที่วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นความพยายามของผู้เขียนในการใช้เรื่องเล่า (narrative) เพื่อสร้างอัตลักษณ์

(identity) ของคนข้ามเพศ (transgender) โดยช่วงชิงอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์จากสังคมซึ่งมีโครงสร้างแบบ “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” ตามอุดมการณ์ปิตาธิปไตย (patriarchy) ในนวนิยายมีการประกอบสร้างภาพแทน (representation) และวาทกรรม (discourse) อันเป็นยุทธวิธีที่ผู้เขียนใช้เพื่อสร้างพลังให้แก่อัตลักษณ์ของคนข้ามเพศ กระบวนการดังกล่าวสามารถศึกษาผ่านแนวคิดในกลุ่มภาพแทน (representational theory) ที่ใช้ศึกษาสื่อโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหมายกับตัวบุคคลรวมทั้งศักยภาพของมนุษย์ในการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย Hall (1997: 277) กล่าวถึงภาพแทนในฐานะเครื่องมือต่อสู้ทางการเมืองที่เรียกว่า “การเมืองเรื่องภาพแทน” (politics of representation) อันเป็นการต่อสู้ดิ้นรนของการประกอบสร้างความหมายซึ่งดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่มีวันสิ้นสุด กระบวนการอันซับซ้อนในการสร้างความหมายเพื่อสื่อแก่นเรื่องหรือสารสำคัญในนวนิยายเรื่องนี้จึงสมควรที่จะวิเคราะห์ให้ถ่องแท้ยิ่งขึ้น

บทบาทของภาพแทนในนวนิยายเรื่องนี้สอดคล้องกับทฤษฎีของ Judith Butler นักสตรีนิยมผู้สนใจศึกษากลุ่มอัญเพศ (queer) ซึ่งหมายรวมถึงเลสเบียน เกย์ คนข้ามเพศ คนรักสองเพศ ฯลฯ โดยเสนอแนวคิดเกี่ยวกับภาวะการแสดงตัวตน (performativity) Butler เชื่อว่าการสร้าง “เพศสรีระที่เป็นขั้วตรงข้าม” (binary sex) นั้นเป็นการสร้างความชอบธรรมในการสร้าง “เพศสถานะที่เป็นขั้วตรงข้าม” (binary gender) อันนำไปสู่การดำรงอยู่ของความสัมพันธ์แบบรักต่างเพศ Butler จึงท้าทายโครงสร้างดังกล่าวด้วยการชี้ให้เห็นว่าทั้งเพศสรีระและเพศสถานะล้วนเป็นการประกอบสร้างด้วยกันทั้งสิ้น (Butler, 1999) เมื่อทั้งสองสิ่งล้วนถูกประกอบสร้างขึ้นมาย่อมถูกรื้อถอนปรับเปลี่ยนความหมายได้ กระบวนการดังกล่าวพบได้ในงานเขียนของกิรติ ชนเรื่องนี้

การนำ *ทางสายที่สาม* มาศึกษาโดยเน้นที่

ประเด็นเรื่องคนข้ามเพศผ่านมิติของภาพแทนวาทกรรมและอัตลักษณ์อันเป็นแนวคิดสำคัญในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาน่าจะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมในอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ใช่ในลักษณะภาพสะท้อนสังคมของวรรณกรรมซึ่งอาจยังไม่สมบูรณ์เพียงพอสำหรับการวิจัยวรรณกรรมในมุมมองแบบหลังสมัยใหม่ที่กำลังเติบโตอย่างต่อเนื่องในประเทศไทยขณะนี้ อนึ่งโครงการวิจัยนี้จะเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ให้แก่นวนิยายของคนข้ามเพศในฐานะวรรณกรรมที่มีความประณีตซับซ้อนไม่ต่างกับวรรณกรรมสร้างสรรค์ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นกระแสหลัก (mainstream) และ/หรือกระแสชาย (malestream) ของวรรณกรรมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม*
- 2) เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมภาพแทนและกลวิธีทางวรรณศิลป์ในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* ในฐานะเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศ

คำถามวิจัย

ผู้วิจัยตั้งคำถามในการวิจัยดังนี้

- 1) อัตลักษณ์ใหม่ของคนข้ามเพศที่กิริติ ชนาสร้างขึ้นมานวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* มีลักษณะสำคัญเช่นไร
- 2) การสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* มีกระบวนการอย่างไรและใช้กลวิธีใด

นิยามศัพท์เฉพาะ

1) *คนข้ามเพศ (transgender)* เป็นคำที่มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย ในมุมมองของนักวิชาการตะวันตก คนข้ามเพศคือปัจเจกบุคคลผู้พิจารณาตนเองว่า “อยู่ระหว่าง” เพศสรีระที่เป็นชายหรือหญิง

หรือผู้รู้สึกว่าตนมีเพศที่ตรงข้ามกับเพศกำเนิด (birth sex) ในบางกรณีคำนี้อาจใช้ในความหมายเท่ากับคนแปลงเพศ (transsexual) อย่างไรก็ตาม คำว่าคนข้ามเพศมักใช้ในลักษณะศัพท์ที่มีความหมายย่อยซ้อนอยู่ โดยใช้อธิบายคนที่ไม่ว่าจะถูกนิยามผ่านบทบาทเพศสถานะ (gender) ของชายหรือหญิง (Reini-Grandell and Venus, 2006: 567)

ในงานวิจัยนี้คำว่าคนข้ามเพศใช้ในความหมายเดียวกันกับกะเทย เพื่อให้สอดคล้องกับที่กิริติ ชนาใช้คำว่ากะเทยเรียกตัวละครคนข้ามเพศของเธอทุกตัว ถึงแม้ว่าในตอนปลายเรื่องตัวละครเอกจะกลายเป็นคนแปลงเพศหลังการผ่าตัด แต่ผู้วิจัยยังคงใช้คำว่าคนข้ามเพศเพื่อคงนัยเกี่ยวกับพัฒนาการอัตลักษณ์ของตัวละครเอาไว้

2) การสร้างอัตลักษณ์ (identity construction)

หมายถึงการสร้างความหมายหรือใช้ระบบสัญลักษณ์เพื่อจำแนกความเป็นอัตบุคคล (subjectivity) หรือตัวตนทางสังคมของผู้สร้างอัตลักษณ์ออกจากสิ่งที่ถูกสร้างให้แตกต่าง อีกนัยหนึ่งคือการบ่งชี้ตนเองว่าแตกต่างกับคนอื่นอย่างไร (Woodward, 1997: 2-4) ในแง่หนึ่ง อัตลักษณ์เป็นภาพแทนของคนคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนำเสนอภาพแทนซึ่งมีการกำหนดความหมาย การสร้างอัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรม โดยเฉพาะในกรณีที่วาทกรรมเข้ามามีบทบาทในการสรรหาความแตกต่างและระบบการแบ่งแยก (สุรเดช, 2551: 9) ในงานวิจัยนี้ ผู้สร้างอัตลักษณ์คือกิริติ ชนาในฐานะผู้เขียน ความหมายและระบบสัญลักษณ์ถูกสร้างผ่านเรื่องเล่าในรูปแบบนวนิยาย และสิ่งที่ถูกสร้างให้แตกต่างคือเพศสถานะตามมาตรฐานของ “ชาย-หญิง รักต่างเพศ”

การตรวจเอกสาร

มีผู้ศึกษาประเด็นเกี่ยวกับคนข้ามเพศทั้งในสังคมและในวรรณกรรมไทยไว้พอสมควร ในที่นี้จะขอลำถึงผลงานที่ใช้นวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* เป็น

ข้อมูลในการศึกษา และผลงานที่ศึกษาค้นข้ามเพศในวรรณกรรมไทย

1) ผลงานที่ใช้นวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* เป็นข้อมูลศึกษา

อริน (2527) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง *การใช้เรื่องรักร่วมเพศในนวนิยายไทยพ.ศ. 2516-พ.ศ.2525* ผลการศึกษาพบว่านักเขียนนำเรื่องรักร่วมเพศไปใช้ในหลายลักษณะ ประกอบด้วยแก่นเรื่องและตัวละคร แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรักร่วมเพศนี้เสนอประเภทของคนรักร่วมเพศ 3 แบบคือ คนแปลงเพศ เกย์หรือไบเซกชวล และเลสเบียน ในด้านตัวละคร นักเขียนสร้างตัวละครรักร่วมเพศให้เป็นทั้งตัวละครเอกและตัวละครรอง ที่น่าสังเกตคืออรินใช้วาทกรรมทางการแพทย์มาอธิบาย “ความเบี่ยงเบนทางเพศ” ซึ่งถือว่าเป็นวาทกรรมกระแสหลักของยุคสมัยนั้น เนื้อหาเฉพาะที่กล่าวถึงนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* เป็นการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบวรรณกรรม และแสดงให้เห็นว่าตัวละครเอกในเรื่องเป็นผู้ถูกกระทำที่ผู้เขียนสร้างขึ้นมาเพื่อเรียกร้องให้สังคมเห็นใจ

สมเกียรติ (2545) ศึกษาเรื่อง *ภาพสะท้อนชายรักร่วมเพศในนวนิยายไทยในสามรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2513 - พ.ศ. 2543): การศึกษาศักยภาพ ข้อจำกัด และทางออกของนักเขียนหญิง* ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพ ข้อจำกัด และทางออกของผู้เขียนคือปัจจัยสำคัญอันส่งผลให้ภาพสะท้อนชายรักร่วมเพศเป็นภาพที่ซ้ำซาก ขาดความหลากหลาย มีลักษณะเข้าแบบผิวเผิน เลื่อนราง พร่ามัว ปราศจากสีสันบรรยากาศของลีลาชีวิตกลุ่มนี้ และคลาดเคลื่อนกับความเป็นจริง ภาพสะท้อนชายรักร่วมเพศของนักเขียนหญิงมีคุณค่าน้อยในด้านการเลียนแบบชีวิตมนุษย์ และไม่สามารถทำให้ผู้อ่านรู้จักชีวิตแง่มุมนี้อย่างถ่องแท้ แนวคิดที่สมเกียรติใช้ศึกษายังผูกอยู่กับสำนึกนิยมและปรัชญาปฏิฐานนิยมซึ่งต่างกับการศึกษา *ทางสายที่สาม* ในงานวิจัยนี้ที่ใช้แนวคิดอื่นมาร่วมวิเคราะห์ด้วย

คำ ผกา (2546) เขียนบทวิจารณ์เรื่อง “ทางสายที่สาม: เพศที่ต้องเลือก” คำ ผกาวิจารณ์นวนิยาย

เรื่องนี้ว่าสร้างตัวละครเอกให้กลายเป็นอุดมคติ เป็น “นางเอก” ที่ต้องมีตัวละครชายตัวอื่นๆมาคอยโอบอุ้มตลอดเวลา ผู้วิจารณ์เสนอว่านวนิยายเรื่องนี้เข้าข่ายว่าเป็น “เรื่องน้ำเน่า” นอกจากนั้นผู้วิจารณ์ยังได้กล่าวสรุปว่าแม้ตัวละครเอกจะเปลี่ยนร่างกายให้เป็นหญิงโดยสมบูรณ์แต่ในสายตาของรัฐที่มีวิธีคิดแบบรักต่างเพศ ตัวละครเอกยังคงมิใช่ผู้หญิงเพราะไม่สามารถทำหน้าที่ในการเพิ่มจำนวนประชากรได้

2) ผลงานที่ศึกษาค้นข้ามเพศในวรรณกรรมไทย

ชิตชไม (2547) เขียนสารนิพนธ์เรื่อง *วิเคราะห์วรรณกรรมของกะเทย* ผู้ศึกษาเน้นวิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมในด้านการเลือกผู้เล่าเรื่อง กลวิธีการเล่าเรื่องและปรัชญาผู้แต่ง ศึกษาท่าทีในการแต่งและศึกษาภาพสะท้อนชีวิตกะเทยในสังคมไทย จากวรรณกรรมของกะเทยจำนวน 6 เรื่องซึ่งทั้งหมดเป็นสารคดีชีวประวัติ ลีลาชีวิตของนักเขียนมีทั้งกะเทยที่เป็นคนแต่งตัวข้ามเพศและกะเทยแปลงเพศหรือชายแปลงเพศ สารนิพนธ์เรื่องนี้แนะนำให้ผู้รู้วรรณกรรมของกะเทยมากขึ้น แต่ผลการศึกษายังไม่แสดงให้เห็นศักยภาพของกะเทยหรือคนข้ามเพศในการแสดงอัตลักษณ์ผ่านวรรณกรรม

วิทยา (2550) วิจัยเรื่อง *ภาพแทนของชายรักร่วมเพศในวรรณกรรมไทย พ.ศ. 2544-2548* จากงานประเภทอัตชีวประวัติและชีวประวัติ วิทยาพบว่าในวรรณกรรมมีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์โดยใช้ให้เห็นจุดเริ่มต้นของการตระหนักรู้ในเพศวิถี การพยายามค้นหาอัตลักษณ์ การต่อสู้ฝ่าฟันจนกระทั่งได้รับการยอมรับจากสังคม และความสุขที่ได้จากการค้นพบและยอมรับตัวตนว่าเป็นเพศสถานะที่สาม แม้งานของวิทยาจะปรากฏภาพแทนของ “เกย์” มากกว่า “กะเทย” แต่วิธีการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ่านวรรณกรรมเช่นนี้สามารถนำมาปรับใช้ในโครงการวิจัยนี้ได้

จากการตรวจเอกสารพบว่าม้งงานศึกษาด้านสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

เช่น ประวัติชีวิตของชายแปลงเพศ ของ อุษา (2541) วาตรกรรมเกี่ยวกับ “เกย์” ในสังคมไทย พ.ศ. 2508-2542 ของ เทอดศักดิ์ (2545) การช่วงชิงอัตลักษณ์ “กะเทย” ในงานคาบaretโชว์ของ เปรมปรีดา (2546) ชีวิตไร้ตัวตนของกะเทยเปลี่ยนเพศของ วารุณี (2546ก) ชีวิตหลังการผ่าตัดเปลี่ยนเพศจากชายเป็นหญิง ของ วารุณี (2546ข) และ *The Third Sex: Kateoy-Thailand's Ladyboys* ของ Totman (2003) ซึ่งผู้วิจัยอาจใช้คำอธิบายจากงานศึกษาเหล่านั้นมาวิเคราะห์ทางสายที่สามร่วมกับทฤษฎีอื่นๆ เพื่อให้เห็นมิติทางสังคมที่ชัดเจนขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่างานที่ศึกษาชีวิตของคนข้ามเพศในวรรณกรรมส่วนใหญ่เพ่งเล็งที่ภาพสะท้อนและการใช้ภาษาในวรรณกรรมของนักเขียนที่เป็นคนข้ามเพศ ยังไม่มีงานวิจัยเรื่องใดศึกษานวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* ผ่านแนวคิดในกลุ่มภาพแทนและแนวคิดในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษา โดยเผยให้เห็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศเพื่อตอบโต้อัตลักษณ์ที่ถูกสังคมยึดเยื้อให้ ผู้วิจัยจึงประสงค์จะศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้โดยใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นเครื่องมือซึ่งจะทำให้เข้าใจวรรณกรรมไทยที่เขียนโดยคนข้ามเพศในแง่มุมแบบหลังสมัยใหม่ได้ดียิ่งขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เข้าใจลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์คนข้ามเพศในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* เพื่อเชื่อมโยงกับชีวิตทางด้านของคนข้ามเพศในสังคมไทย
- 2) เข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* อันเป็นการเมืองของคนชายขอบ (marginal people) อีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย
- 3) สร้างแนวทางการศึกษาวรรณกรรมตามแนวคิดในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาหรือมุมมองแบบหลังสมัยใหม่
- 4) เข้าใจความหลากหลายทางเพศซึ่งเป็น

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในสังคมไทยปัจจุบันและตระหนักในคุณค่าของอัตลักษณ์คนข้ามเพศอันเป็นประเด็นแหลมคมในเชิงสิทธิมนุษยชน

วิธีการดำเนินงานวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม จากนั้นจึงศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่ศึกษาเรื่องคนข้ามเพศในวรรณกรรมและประสบการณ์ของคนข้ามเพศที่พบในงานวิจัยด้านมานุษยวิทยา เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นแล้วจึงออกแบบงานวิจัยด้วยทฤษฎีที่ประมวลมาได้ ขั้นตอนต่อมาคือวิเคราะห์ข้อมูลซ้ำอีกครั้งโดยเขียนรายงานผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่ากิริติชนาใช้กลวิธีที่หลากหลายในการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศผ่านพื้นที่วรรณกรรม ผู้วิจัยขอรายงานผลการวิจัยโดยจำแนกเป็น 3 หัวข้อกล่าวโดยลำดับได้ดังนี้

1. ด้วยหยาดเหงื่อและน้ำตา: การเผชิญหน้าระหว่างคนข้ามเพศกับสังคม

กิริติ ชนาผ่าตัดแปลงเพศเมื่อพ.ศ. 2518 (อริน, 2527: 73) ในการเขียนนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* กิริติ ชนา (2545: คำนำ) ได้ตั้งความปรารถนาให้ผลงานของเธอ “มีส่วนช่วยหักลบความชิงชังรังเกียจจากผู้ที่ไม่เคยเปิดหัวใจเพื่อทำความเข้าใจแก่ผู้ประพุดิแปลกเพศ” ข้อความที่คัดมาแสดงให้เห็นการปะทะกันระหว่างคนข้ามเพศกับสังคม “ชาย-หญิงรักต่างเพศ” ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม สิ่งที่สังคมกระทำกับคนข้ามเพศในความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนหยิบเอามาถ่ายทอดในนวนิยายเพื่อแสดงให้เห็นความรุนแรงทั้งที่กระทำผ่านการทำร้ายร่างกาย การบริภาษด้วยวาจาตลอดจนความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Jackson and Sullivan, 2000: viii) ในทางทฤษฎี สาเหตุของ

ความรุนแรงทั้งหมดมาจากการดำรงอยู่ของคนข้ามเพศหรือกะเทยที่อาจนำไปสู่การสลายความแตกต่างระหว่างชายหญิง แม้คนบางกลุ่มจะมองว่ากะเทย “เป็นธรรมชาติ” แต่กะเทยก็ยังคงตกเป็นเป้าของความรุนแรง (Morris, 1997 แปลโดย บุญกร, 2548: 188) ทั้งนี้ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนต้องลุกขึ้นมาใช้วรรณกรรมเป็นอาวุธในการต่อสู้ โดยกำหนดตัวละครทั้งหญิงและชายให้เป็นตัวแทนของสังคม

ความรุนแรงที่เห็นเป็นรูปธรรมที่สุดคือการทำร้ายร่างกาย การประทุษร้ายกลุ่มอัญเพศนี้เรียกว่า “queer bashing” การรับรู้ของคนที่ยึดถือวาทกรรมกระแสหลัก คนข้ามเพศหรือกะเทยตกอยู่ในฐานคนวิปริต การทำร้ายร่างกายคนข้ามเพศจึงกลายเป็นสิ่งชอบธรรมด้วยวาทกรรมดังกล่าว (กิตติกร, 2550) เหตุการณ์ตัวอย่างคือพงษ์ซึ่งเคยเรียนโรงเรียนเดียวกับแก้วเมื่อวัยเด็ก มีโอกาสได้พบแก้วอีกครั้งเมื่อแก้วถูกหมายเรียกให้มาเกณฑ์ทหารในวัดที่แก้วเคยอาศัยอยู่กับหลวงตา “ว่าไง...ไอ้กะเทย...จะนับหนึ่งถึงสิบ มึงจะกรบดินทุหรือจะให้ตีนกลุ่ยไปให้มึงจูบ...เป็นผู้ชายดีๆ ไม่ชอบ...อยากเป็นกะเทย” (กิตติ ชนา, 2545: 166)

ความรุนแรงที่กระทำผ่านคำพูดตัวอย่างหนึ่งคือการเห็นคนข้ามเพศเป็นตัวตลก (Jackson and Sullivan, 2000: ix) “‘เฮ้ย สงสัยกะเทยวะ’ คนหนึ่งในพวกนั้นเอ่ยขึ้น ตามด้วยเสียงหัวเราะของผู้ร่วมวง แก้วหน้าชาเพราะเสียงหัวเราะอย่างขบขันของอันธพาลน้อยๆ นั้น” (กิตติ ชนา, 2545: 8) กรอบความคิดของผู้ที่ใช้คำพูดทำร้ายคนข้ามเพศผูกโยงอยู่กับภาพเหมารวม (stereotype) ซึ่งเป็นภาพที่มีแต่ความวิปริตเลวร้าย (Jackson and Sullivan, 2000: viii) ดังที่ทรงโถมพี่สาวของพงษ์พลกล่าวถึงแก้วว่า “พวกกะเทยนี่นะหรือ โอ๊ย สารพัดที่จะมีวิธีใช้เล่ห์เพทุบายหลอกล่อ ไม่งั้นพวกฝรั่งมันไม่ชอบกะเทยหรอก เราก็รู้ว่าชายฝรั่งนะเรื่องเช็กชัมมันชอบแปลกๆ มันยุ่งกับผู้หญิงจนเบื่อ แล้วก็หาทางสนุกใหม่ๆ กับพวกกะเทยบ้าง” (กิตติ ชนา,

2545: 574) ความเข้าใจของทรงโถมเป็นตัวอย่างของคนในสังคมที่มองคนข้ามเพศโดยผูกโยงกับความหมกมุ่นเรื่องเพศที่ถูกตีตราว่าน่ารังเกียจ

ภาพเหมารวมดังกล่าวนำไปสู่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่คนข้ามเพศถูกกีดกันออกจากโลกของการทำงาน (วารุณี, 2546ก; วารุณี, 2546ข) มีเพียงไม่กี่อาชีพเท่านั้นที่รับคนข้ามเพศเข้าทำงาน “พวกกะเทย นอกจากงานช่างเสริมสวยแล้ว ผู้คนเขาก็ไม่เข้าใจ หากคนรับเข้าทำงานยาก พวกกะเทยหาเงินมีมาก หนอย้ายแต่งตัวผู้หญิงออกไปเที่ยวแถวที่มีพวกกะเทยหากินนะ จะขายตัวหรือไม่ขายตัวตำรวจจับทั้งนั้น เหมามาไปว่าเป็นกะเทยละก็ ต้องขายตัวให้ฝรั่งแล้ว ขโมยเงินฝรั่งทั้งนั้นแหละแก้วเอ๊ย” (กิตติ ชนา, 2545: 9) จากตัวอย่างที่คัดมาความรุนแรงเชิงโครงสร้างอันเกิดจากภาพเหมารวมเกิดขึ้นผ่านปฏิบัติการของรัฐ เช่นเดียวกับมาตรการทางกฎหมายที่ยังคงกีดกันคนข้ามเพศแม้จะแปลงเพศเป็นหญิงแล้วก็ตาม ดังที่ผู้เขียนวิจารณ์ว่า “ในเมื่อกฎหมายไม่ยอมรับ ก็ยากนักที่สังคมจะยอมรับอย่างออกนอกหน้า” (กิตติ ชนา, 2545: 719) รูปการณ์ดังกล่าวนี้นำไปสู่ “ชีวิตไร้ตัวตน” อันหมายถึงความเป็นคนชายขอบของคนข้ามเพศอย่างแท้จริง

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำร้ายคนข้ามเพศได้อย่างสาหัสคือการกีดกันพวกเขาออกจากความรักที่มนุษย์คนหนึ่งพึงมี ตัวอย่างจากเรื่องคือ ก่อนที่ธีรพรจะเดินทางไปอิตาลี เจาบอกรักแก้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไปเขากลับหมั่นและแต่งงานกับไยรุ่ง เหตุผลไม่ใช่เพราะเขาใกล้ชิดกับไยรุ่งเมื่อครั้งอยู่อิตาลีเท่านั้น เพราะลึกๆ แล้วธีรพรรู้ดีว่าการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างเขากับแก้วเป็นไปได้ไม่ได้ “แต่ถึงอย่างไรมันก็เป็นไปได้เลยในการสร้างอนาคต... สร้างครอบครัวกับแก้ว ร้าวของสังคมสูงเกินไปที่ความรักของผู้ชายที่มีให้กับกะเทยจะป็นปายข้ามไปได้” (กิตติ ชนา, 2545: 542)

ทั้งนี้ ความผิดหวังของแก้วยังเกิดซ้ำอีกครั้ง เมื่อพงษ์พลผู้คอยเอาใจใส่ดูแลแก้วระหว่างการเดินทาง

กลับห่าเหินไป พงษ์พลไม่อาจต้านทานความคาดหวังของสังคมที่มีต่อเขา โดยเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ตามเพศสถานะของผู้ชาย แก้วจึงได้แต่ยอมรับชะตากรรมดังกล่าว

การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้เน้นที่ความรุนแรงที่ตัวละครเอกได้รับอันเป็นผลพวงมาจากการเป็นคนข้ามเพศ ใน *ทางสายที่สาม* ประสบการณ์ด้านบวกที่ตัวละครได้รับจากตัวละครอื่นที่มีเพศวิถีแบบรักต่างเพศมีอยู่บ้าง แต่การกระทำเหล่านั้นถูกอธิบายด้วย “ความรัก” ลักษณะดังกล่าวนี้ตีความได้ว่า หากเป็นปฏิสัมพันธ์ในระดับผิวเผินระหว่างคนข้ามเพศกับหญิงชายที่รักต่างเพศ ปฏิสัมพันธ์นั้นมีแนวโน้มที่จะเจือปนด้วยอคติแม้ว่าจะมีระดับที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับทัศนคติของตัวละครแต่ละตัว

อย่างไรก็ตาม คนข้ามเพศมิได้เป็นผู้ถูกกระทำโดยโครงสร้าง (structure) เสมอไป จากการศึกษานวนิยายเรื่องนี้ ผู้วิจัยมองเห็นการต่อสู้ดิ้นรนของคนข้ามเพศเพื่อสร้างความสามารถเป็นผู้กระทำการ (agency) ผ่านเรื่องเล่าและการต่อสู้เชิงวาทกรรมดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

2. เกิดอย่างชาย ตายอย่างหญิง: พัฒนาการอัตลักษณ์และการต่อสู้ทางวาทกรรมของคนข้ามเพศ

การศึกษาเรื่องเล่าชีวิต (life stories หรือ life narratives) เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เราเข้าใจชีวิตของกลุ่มคนที่เรื่องราวของเขาไม่เคยถูกเล่า ทำให้เราได้ยินเสียงของกลุ่มคนที่สังคมไม่เคยได้ยินได้ฟัง (Finnegan, 1997; กิตติกร, 2550) นวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* เป็นเรื่องเล่าชีวิตของคนข้ามเพศอันเกิดจากการผสมผสานเรื่องเล่าอันหลากหลายทั้งประสบการณ์ตรงของตัวผู้เขียนและประสบการณ์รับช่วงจากคนที่อยู่แวดล้อม (อริน, 2527: 73) ความจำเป็นที่เรื่องนี้จะต้องถูก “เล่า” ปรากฏผ่านเสียงของผู้เล่าเรื่องตอนหนึ่งว่า “คนที่เกิดมาในสภาพเดียวกันกับแก้วมีมาแต่ปางบรรพ์ แก้วไม่เคยรู้ว่าคนเหล่านั้นมีความรู้สึกเช่นใด ไม่เคยมีหลักฐานจารึก แม้แต่

นิยายประโลมโลกก็ไม่เคยพาดพิงถึงความคับแค้นของผู้มีสำนึกผิดแปลกไปจากเพื่อนร่วมเพศเดียวกัน” (กิริติ ชนา, 2545: 82)

ผู้วิจัยเห็นว่านวนิยายเรื่องนี้สร้างอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศผ่านเรื่องเล่า ผู้เขียนพาผู้อ่านไปพิจารณาชีวิตของคนข้ามเพศเพื่อแสดงให้เห็นว่าชีวิตของพวกเขาถือเป็น “ชีวิตมนุษย์” ไม่ต่างกับผู้ที่มิเพศสถานะตามเพศสรีระ พัฒนาการอัตลักษณ์คนข้ามเพศของตัวละครในนวนิยายเรื่องนี้จึงสมควรนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจลักษณะของเรื่องเล่าชีวิตคนข้ามเพศได้ดียิ่งขึ้น

อุษา (2541: 72-100) ศึกษาพัฒนาการอัตลักษณ์ของชายแปลงเพศด้วยทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (symbolic interaction) เช่นเดียวกับผลงานของผู้วิจัยคนอื่นๆ ที่ศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศของไทย ข้อค้นพบของอุษาคือพัฒนาการอัตลักษณ์ของชายแปลงเพศแบ่งตามประสบการณ์ชีวิตได้เป็น 4 ขั้นตอน สอดคล้องกับพัฒนาการของโครงเรื่อง *ทางสายที่สาม* กล่าวตามขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นตอนการเกิดความรู้สึกว่าแตกต่างกับผู้อื่น สังเกตได้จากชีวิตในวัยเด็ก ที่แก้วไม่เคยคลุกคลีกับเด็กผู้ชาย แต่ชอบเล่นที่ชายหาดเพียงลำพัง ปรากฏในการเล่าเรื่องย้อนอดีต

ขั้นที่ 2 ขั้นตอนการแยกความรู้สึกและการกระทำออกจากอัตลักษณ์ (อัตลักษณ์ในที่นี้หมายถึงอัตลักษณ์ที่กำลังก่อรูปผ่านความรู้สึกและการกระทำซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงจากอัตลักษณ์เดิมที่มีมาก่อนเข้าสู่ขั้นที่ 1) เมื่อรู้สึกว่าตนไม่เหมือนเพื่อนผู้ชายอื่นๆ แก้วยังคงแยกตัวออกมาจากกลุ่มผู้ชาย และเมื่อเข้ากรุงเทพฯ ได้พบจันทร์ แก้วจึงเริ่มปฏิสัมพันธ์กับคนข้ามเพศคนอื่นๆ มากขึ้น ปรากฏในตอนต้นเรื่อง

ขั้นที่ 3 ขั้นตอนการเปิดเผยตัว จันทร์ให้แก้วแต่งตัวเป็นผู้หญิง และพาแก้วเข้าสู่วัฒนธรรมย่อย (subculture) ของกลุ่มคนข้ามเพศ เช่น การเสริมความงามบางลักษณะและการไปชมการประกวด

นางงามกะเทย ปรากฏในตอนต้นเรื่อง

ขั้นที่ 4 ขั้นตอนของความยึดมั่นผูกพัน แก้วไม่กลับไปใส่เสื้อผ้าของผู้ชายอีก แก้วแสดงบทบาทของผู้หญิงต่อบุคคลอื่นอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งเรื่อง แก้วยังได้รับการยอมรับโดยนาวิน ศรีนิยา และธีรพร แก้วจึงตัดสินใจฉีดฮอร์โมนจนกระทั่งผ่าตัดแปลงเพศ และได้มีเพศสัมพันธ์แบบที่ผู้หญิงมีกับผู้ชายในตอนปลายเรื่อง

พัฒนาการอัตลักษณ์คนข้ามเพศของแก้วที่กล่าวถึงข้างต้นมีขั้นตอนที่เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า พัฒนาการอัตลักษณ์ของแก้วมีปลายทางอยู่ที่การได้เป็นผู้หญิงทางร่างกายให้สอดคล้องกับจิตใจ มิใช่เพื่อความปรารถนาทางเพศเป็นอันดับแรก แต่เพื่อจะได้เป็น “ผู้หญิงเต็มตัว” หลายสิ่งที่แก้วทำในพัฒนาการอัตลักษณ์คือการกระทำตามเพศสถานะของผู้หญิง (doing gender) ซึ่งเป็นสิ่งที่กะเทยส่วนใหญ่ทำ (กิตติกร, 2550: 36-37) แต่เมื่ออัตลักษณ์ของแก้วบรรลุซึ่งความเป็นหญิงแล้ว ตอนจบเรื่องแก้วกลับปฏิเสธการอยู่ในโครงกรอบของสังคม “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” แก้วจึงบรรลุถึงอัตลักษณ์ใหม่คืออัตลักษณ์เฉพาะของคนข้ามเพศซึ่งท้าทายการอ้างอิงระบบ “สองเพศ” ประเด็นนี้จะได้ขยายความต่อไปในหัวข้อที่ 3

ประเด็นที่น่าสนใจคือ พัฒนาการอัตลักษณ์แสดงให้เห็นความเป็นเนื้อเดียวกันระหว่างประสบการณ์ของคนข้ามเพศกับเรื่องเล่าในรูปแบบของนวนิยาย ลักษณะดังกล่าวเป็นเรื่องที่สมเกียรติ (2545: 104) เสนอว่านักเขียนที่จะประสบความสำเร็จในการสะท้อนภาพชีวิตของกลุ่มอัญเพศต้องมีความสมบูรณ์ในทัศนะของสมเกียรติจึงเป็นงานที่เขียนจากความรู้สึกและประสบการณ์ข้างในของผู้เขียน

ผู้วิจัยเห็นว่าการที่ผู้เขียนนำเสนออัตลักษณ์ของคนข้ามเพศโดยให้มีพัฒนาการที่เป็นขั้นเป็นตอนชัดเจนนับว่าเป็นการชี้ให้เห็นการตกตะกอนทางความหมายในชีวิตของคนข้ามเพศเอง ต่างกับคนข้าม

เพศในวรรณกรรมเรื่องอื่นหรือในบริบทอื่นที่ถูกนำเสนออย่างชาวมติ พัฒนาการอัตลักษณ์ในที่นี้ท้าทายและลดทอนอำนาจของวาทกรรมกระแสหลักที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศผ่านปฏิบัติการต่างๆ โดยเป็นเพียง “อัตลักษณ์ประดิษฐ์” หรืออัตลักษณ์ที่ถูกเลือกให้ (imposed identity) จาก “คนนอก” ที่ผูกโยงมากับภาพเหมารวม

สังเกตได้ว่า นอกจากการนำเสนอพัฒนาการอัตลักษณ์คนข้ามเพศแล้ว ผู้เขียนยังต่อสู้กับวาทกรรมกระแสหลักที่กล่าวถึงคนรักเพศเดียวกันและคนข้ามเพศที่มีนัยเชิงลบในยุคสมัยที่เป็นบริบทของนวนิยายด้วยวาทกรรมอีกหลายชุด ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์แนวทฤษฎีประวัติศาสตร์ (New historicism) ซึ่งเพิ่งเล็งที่ตัวบทวรรณกรรมว่ามีความสัมพันธ์กับวาทกรรมอื่นๆ ที่อยู่ในยุคเดียวกันอย่างไร และวาทกรรมเหล่านี้สอดคล้องหรือขัดแย้งกับประเด็นที่สำรวจพบในวรรณกรรมหรือไม่อย่างไร (Selden, 1989: 94-99) อ้างถึงใน เสนาะ, 2548: 33) มาช่วยวิเคราะห์

ในช่วงทศวรรษ 2520-2530 วาทกรรมที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ “ความเบี่ยงเบนทางเพศ” ยังคงมาจากสถาบันทางการแพทย์และยังคงถูกผลิตซ้ำในฐานะ “ความผิดปกติ” ทั้งทางจิตและทางฮอร์โมน ซึ่งอาจรักษาให้หายได้ด้วยยาบำบัดรักษา ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าองค์ความรู้ทางการแพทย์ของโลกตะวันตกจะมีอิทธิพลต่อวงการแพทย์ไทย แต่ในบางครั้ง “ความรู้” เกี่ยวกับเกย์และกะเทยเปลี่ยนแปลงไป โดยที่ในสังคมไทยจิตแพทย์กลับยังคงใช้ “ความรู้” ชุดเก่าในการอธิบายความเป็นคนรักเพศเดียวกันและกะเทย (เทอดศักดิ์, 2545: 126-156) วาทกรรมทางการแพทย์ที่ไหลหลากอยู่ในช่วงทศวรรษที่อ้างถึงชี้ให้เห็นว่า “ความเบี่ยงเบนทางเพศ” เป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไข มีคำราทางวิชาการจำนวนมากที่แสดงความเกลียดชังและต่อต้านกลุ่มอัญเพศอย่างรุนแรง ส่อนัยให้เห็นว่าการลงโทษคนรักเพศเดียวกันในทางสังคมและวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในระดับวาทกรรมมากกว่าในการปฏิบัติของสถาบันใดๆ

(Jackson, 1997 แปลโดย วรณา, 2548: 404-405)

ในพื้นที่วรรณกรรมเอง กลุ่มที่สนใจปรากฏการณ์ “ความเบี่ยงเบนทางเพศ” คือนักเขียนหญิง นักเขียนกลุ่มนี้ได้ใช้วาทกรรมทางการแพทย์มาเป็นฐานในการสร้างตัวละครที่มีความหลากหลายทางเพศของตน (สมเกียรติ, 2545: 6-29) นักเขียนหญิงในฐานะ “คนนอก” ของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศจึงได้ผลิตซ้ำวาทกรรมของสังคม “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” อันสอดคล้องกับอุดมการณ์ปิตาธิปไตย กิริติ ชนาในฐานะ “คนใน” จึงใช้นวนิยายเรื่องนี้ในฐานะปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) อันเป็นยุทธวิธีต่อสู้เพื่อช่วงชิงอัตลักษณ์ โดยผู้เขียนได้ประมวลเอาวาทกรรมชุดต่างๆ เกี่ยวกับคนข้ามเพศมาใส่ในนวนิยายของตนเพื่อตอบโต้กับวาทกรรมกระแสหลักที่ไหลวนอยู่ในสังคมและในวรรณกรรม

วาทกรรมชุดแรกที่ผู้เขียนหยิบมาใช้คือวาทกรรมทางการแพทย์ ในขณะที่วาทกรรมทางการแพทย์กระแสหลักกล่าวถึงความเบี่ยงเบนทางเพศ ความผิดปกติทางจิต แต่ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการผ่าตัดแปลงเพศที่จะทำให้ร่างกายของคนข้ามเพศสอดคล้องกับจิตใจ “การหายไป” ของความรู้ชุดนี้ อาจทำให้ความเข้าใจที่มีต่อคนกลุ่มนี้พร่าเลือน กิริติ ชนาจึงนำความรู้ชุดนี้มาบรรยายไว้อย่างละเอียดลออในนวนิยาย ตัวอย่างเช่น “การผ่าตัดแบบที่หมอทำนี้เป็นวิธีที่ได้รับผลสำเร็จอย่างดีที่สุด คือหมอใช้วิธีผ่าตัดแบบกลับอวัยวะเพศชาย” (กิริติ ชนา, 2545: 685)

นอกจากนั้น ผู้เขียนยังแสดงให้เห็นผ่านวาทกรรมทางการแพทย์ว่าความปรารถนาอันแรงกล้าของคนข้ามเพศที่จะ “ข้าม” ไปเป็นอีกเพศหนึ่งนั้น กว่าจะสำเร็จต้องแลกกับเลือดเนื้อและความเจ็บปวด “มีท่อพลาสติกเล็กๆซึ่งต่อออกจากช่องปัสสาวะเพื่อให้ถ่ายไหลลงสู่ถังได้เพียง และระหว่างกลางท่อนั้นมีลวดโลหะเล็กๆกีดกันไว้ ... การกั้นท่อพลาสติกนี้ทำความเจ็บปวดทรมานให้กับแก้อย่างแสนสาหัส แต่แกก็ต้องทน” (กิริติ ชนา, 2545:701) ความเจ็บ

ปวดที่ผู้เขียนนำเสนอ这不仅จากการชี้ให้เห็นความมุ่งมั่นและความเข้มแข็งของคนข้ามเพศแล้วยังอาจเป็นการผสมผสานชุดความรู้ทางการแพทย์ที่ถูกละเอียดเข้ากับประสบการณ์ส่วนตัวของคนข้ามเพศซึ่งถูกละเลยเช่นกันจนกลายเป็นวาทกรรมชุดใหม่เกี่ยวกับคนข้ามเพศในนวนิยายเรื่องนี้

การต่อสู้กันระหว่างวาทกรรมทางการแพทย์กระแสหลักกับวาทกรรมทางการแพทย์ที่ผสมผสานประสบการณ์ส่วนตัวของคนข้ามเพศแสดงให้เห็นแง่มุมที่แตกต่างกันของวาทกรรม กล่าวคือ วาทกรรมทางการแพทย์กระแสหลักมองว่าการบำบัดรักษาคนข้ามเพศหรือ “การทำให้เป็นปกติ” คือการใส่ยา การทำจิตบำบัด และกระบวนการอื่นๆ ที่จะดึงคนข้ามเพศให้กลับมาเดินบนครรลองของ “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” ในขณะที่วาทกรรมของกิริติ ชนาชี้ว่า การบำบัดรักษาหรือ “การทำให้เป็นปกติ” คือการเปลี่ยนเพศสรีระให้สอดคล้องกับจิตใจ จุดเน้นที่ต่างกันของวาทกรรม 2 ชุดนี้คือ วาทกรรมชุดแรกให้ความสำคัญแก่บรรทัดฐานของสังคม แต่วาทกรรมอีกชุดหนึ่งให้ความสำคัญแก่ปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เขียนเสนอผ่านองค์ประกอบวรรณกรรมต่างๆ ด้วย

นอกจากวาทกรรมทางการแพทย์เกี่ยวกับการผ่าตัดแปลงเพศแล้ว ผู้เขียนยังใช้วาทกรรมทางศาสนามาท้าทายคำอธิบายของวาทกรรมกระแสหลักเกี่ยวกับมาและสาเหตุของ “ความเบี่ยงเบนทางเพศ” ในบริบทของสังคมไทยแม้วาทกรรมศาสนาว่าด้วยเรื่องเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดในพื้นที่ต่างๆ อยู่บ้างแต่ก็ไม่ทรงพลังเท่าที่วาทกรรมทางการแพทย์ในฐานะวาทกรรมลบบัญทางการ (เทอดศักดิ์, 2545) กิริติ ชนาจึงทำลายความเป็นศูนย์กลาง (decentralize) ของวาทกรรมชุดดังกล่าว แม้ในหลายบริบทวาทกรรมทางศาสนาอาจถูกนำมาใช้ทำร้ายหรือโจมตีคนข้ามเพศเป็นต้นว่า การเป็นกะเทยในชาตินี้เกิดจากการกระทำกรรมชั่ว หรือประพฤติดุคในกามในชาติก่อน แต่ในที่นี้วาทกรรมทางศาสนาถูกหยิบเลือกบางส่วนมาลบล้าง “ความวิปริตผิดปกติ” ที่วาทกรรมกระแส

หลักยึดยึดให้

กลวิธีดังกล่าวเห็นได้จากการที่ผู้เขียนอ้างถึงบุญ-กรรมอยู่เสมอผ่านบทสนทนาของตัวละครคนข้ามเพศ “กรรมของคนเป็นกะเทยนั้นคงมีมากล้นเหลือคณาแต่การผ่าตัดของแก้วหากผลสำเร็จขึ้นเมื่อใดจันทร์ก็คิดว่าวาระนั้นกรรมดีที่แก้วเคยสะสมมาในชาติก่อน คงมากล้นจนเกือบหนุนให้สิ่งที่แสนจะแปลกประหลาดพิสดาร เกิดอย่างชายตายอย่างหญิงเป็นความจริงขึ้นมาได้” (กิริติ ชนา, 2545: 415) รวมทั้งผ่านถ้อยคำในจดหมายของหลวงตา ตัวแทนของสถาบันศาสนาที่น่าจะเป็นกระบอกเสียง (mouthpiece) ขึ้นมาให้แก่ผู้เขียนได้ “หลวงตาขอเตือนเรื่องการเกิดเป็นมนุษย์เป็นไปตามกรรมเรียกว่า ‘กรรมวิบาก’ คือผลของกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน ... สำหรับหลวงตานั่น เองจะเป็นบุรุษหรือสตรีหรือเป็นบัณฑิตก็ขึ้นที่ เองก็ถือคติเวทิตาชน เป็นศิษย์ที่หลวงตาภูมิโยกย่อง” (กิริติ ชนา, 2545: 117) ความหมายของ “กรรม” ในที่นี้จึงหมายถึงการกระทำในปัจจุบันขนานอยู่ด้วย วาทกรรมศาสนาเกี่ยวกับ “กรรมวิบาก” ของกะเทยจึงมิได้เป็นวาทกรรมกระแสหลักในนวนิยายเรื่องนี้

กลวิธีที่น่าสนใจที่สุดคือการที่ผู้เขียนกำหนดให้นายแพทย์ฟิลลิปส์เป็นจิตแพทย์ที่แก้วต้องเข้ารับการปรึกษา ก่อนผ่าตัดเป็นกระบอกเสียงของวาทกรรมศาสนาที่ย้อนมาสู่คลอนวาทกรรมทางการแพทย์ในฐานะที่ตัวละครเป็นชาวตะวันตก อาจตีความได้ว่าผู้เขียนต้องการจะสร้างความเป็นสากลให้แก่วาทกรรมทางศาสนา “ผมคิดว่าหากพระเจ้าต้องการให้ผู้หญิงเป็นหญิง ชายเป็นชายไปตลอดชั่วชีวิตของเขาทุกคนแล้ว พระเจ้าก็คงไม่สร้างให้มนุษย์เกิดมาเป็นกะเทย และที่สำคัญที่สุด พระเจ้าก็คงไม่สร้างให้มนุษย์มีวิวัฒนาการทันสมัยทางการแพทย์ จนมีการศึกษาค้นคว้าถึงกับให้มนุษย์ที่มีความสามารถผ่าตัดเปลี่ยนเพศให้มนุษย์ได้เป็นแน่” (กิริติ ชนา, 2545: 669) จุดที่น่าสังเกตคือ ผู้เขียนใช้การแฝงนัย (irony) ที่แสดงให้เห็นความขัดแย้งในตัวเองระหว่างแพทย์

กับความเชื่อของแพทย์ ซึ่งอาจเป็นการชี้ให้เห็น “รอยแตก” หรือ “ความไม่เป็นเอกภาพ” ในวาทกรรมทางการแพทย์อันจะนำไปสู่การตั้งคำถามว่าวาทกรรมทางการแพทย์ใช้อธิบายปรากฏการณ์ความหลากหลายทางเพศนี้ได้แม่นยำตรงหรือครอบคลุมจริงหรือไม่

กลวิธีที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศผ่านการช่วงชิงอัตลักษณ์กล่าวคือเป็นการช่วงชิงอำนาจในการให้ความหมาย โดยใช้พื้นที่ของวรรณกรรมเป็นช่องทาง วิธีการในการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศของกิริติ ชนา ผ่านระบบความหมายของวรรณกรรม สอดคล้องกับที่ ไชยรัตน์ (2551: 191) กล่าวว่า “วรรณกรรม ...ช่วยให้เราสามารถตั้งคำถามกับความรู้ เพราะแม้ว่าวรรณกรรมจะไม่ใช้วาทกรรมความรู้ แต่ก็ใช้ความรู้มาประกอบสร้างเป็นวรรณกรรม ขณะเดียวกันก็สามารถนำไปสู่ความรู้ใหม่ๆ ที่คาดไม่ถึงหรือไม่เคยคาดคิดมาก่อน” นอกจากนี้ ในฐานะที่วรรณกรรมเป็นการหลอมรวมกันของสัญญา *ทางสายที่สาม* ยังสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศผ่านภาพแทนและกลวิธีทางวรรณศิลป์ได้อย่างน่าสนใจดังที่จะได้กล่าวต่อไป

3. ชีวิต “ในระหว่าง” กับการสร้างตัวตน: การโต้กลับด้วยภาพแทนและกลวิธีทางวรรณศิลป์

ผู้วิจัยได้กล่าวนำไปก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการเมืองเรื่องภาพแทนในฐานะยุทธวิธีที่ผู้เขียนใช้เพื่อโต้กลับอัตลักษณ์ที่ถูกยึดยึดให้ การเมืองดังกล่าวสามารถศึกษาผ่านแนวคิดเรื่องภาพแทนของ Hall (1997: 270-275) ผู้เสนอแนวคิดที่ว่าภาพแทนไม่เคยให้ความหมายที่ตายตัว หากกล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว ความหมายย่อมเลื่อนและเลื่อน ความหมายลอยตัวรวมทั้งอาจถูกบิดพลิ้วหรือทำให้โค้งงอไปในทิศทางใหม่ๆ ความหมายที่ต่างไปย่อมถูกสร้างขึ้นได้ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า “การข้ามรหัส” (trans-coding) อันเป็นการฉวยเอาความหมายที่ดำรงอยู่มาปรับเปลี่ยนให้เป็นความหมายใหม่ Hall กล่าวว่ามียุทธวิธีโต้กลับ (counter-strategy)

อยู่ 3 วิธีด้วยกันโดยยกตัวอย่างจากคนผิวดำที่ถูกสร้างให้เป็น “อื่น” (other) 1) **การกลับทิศของกระบวนการภาพแทน** อาจเป็นการบิดพลิ้วภาพเหมารวม โดยการให้คุณค่าและย้ายภาพเหมารวมดังกล่าวจากชายขอบให้มาเป็นศูนย์กลางของกระบวนการนำเสนอ เช่น การนำคนผิวดำมาแสดงเป็นตัวละครเอกวีรบุรุษในภาพยนตร์อเมริกัน 2) **การแทนที่ภาพบวกลงในภาพลบ** โดยการให้คุณค่าใหม่ต่อสิ่งที่นำเสนอ เช่น การให้คุณค่าว่าผิวดำคือความงาม และ 3) **การช่วงชิงการสร้าง ความหมายจากภายในกระบวนการของภาพแทน** เป็นการให้คุณสมบัติที่ลึกลับและไมตายตัวของการนำเสนอภาพแทนให้เป็นประโยชน์ เช่น แทนที่จะหลีกเลี่ยงการนำเสนอร่างกายของคนผิวดำกลับใช้ร่างนั้นเป็นแก่นสำคัญของการนำเสนอและให้ภาพเหมารวมนั้นแสดงนัยซ่อนเร้นตนเอง

ดังที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วในหัวข้อที่ 1 เกี่ยวกับวิธีการที่สังคมมองคนข้ามเพศ อดีตดังกล่าวเกิดขึ้นจากการมองที่ติดอยู่กับภาพเหมารวม ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะประยุกต์แนวคิดของ Hall มาวิเคราะห์กระบวนการสร้างภาพแทนใน *ทางสายที่สาม* ภาพแทนนี้สัมพันธ์กับการสร้างตัวละคร (characterization) ในฐานะที่ตัวละครเป็นองค์ประกอบที่มีศักยภาพสูงมากในการสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมต่อผู้อ่านวรรณกรรม (เสนาะ, 2548: 26) ภาพแทนกับการสร้างตัวละครนี้นับเนื่องเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ผู้เขียนใช้สร้างอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศ นอกเหนือจากวาทกรรมที่ได้อธิบายไปแล้ว

การสร้างภาพแทนที่สำคัญคือภาพแทนของแก้วในฐานะตัวละครเอก กิริติ ชนา “ให้คุณค่าและย้ายภาพเหมารวมจากชายขอบให้มาเป็นศูนย์กลางของกระบวนการนำเสนอ” และ “แทนที่ภาพบวกลงในภาพลบ” ด้วยการสร้างแก้วให้เป็นคนข้ามเพศในอุดมคติตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพที่คล้ายกับหญิงงาม “หนูโหนกแก้มสวยเหมือนนางแบบฝรั่งเศส” (กิริติ ชนา, 2545: 8) กิริยามารยาทงดงามเป็นธรรมชาติ “แก้วอ่อนหวาน นุ่มนวล และสุภาพ ที่สำคัญที่สุดก็

คือ แก้วไม่ดัดจริตเลย ความเป็นผู้หญิงของแก้วถ่ายทอดปรากฏออกมาจากภายใน หาได้ต่อเติมเสริมสร้างโดยกิริยาภายนอก” (กิริติ ชนา, 2545: 145)

นอกจากนั้นแก้วยังเป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่ง แก้วตกลงกับสุชาว่าที่จะถอยห่างออกจากการวิพากษ์ สุชาวดียอมมีลูกกับนาวันตามที่เขาต้องการ เมื่อครั้งที่สุชาวดีกับนาวันประสบอุบัติเหตุ แก้วก็เป็นผู้บริจาคเลือดเพื่อรักษาชีวิตของสุชาวดีกับลูกเอาไว้ ต่อมาเมื่อธีรพรมีปัญหากับไยรู้้งอันเนื่องมาจากการที่ธีรพรมยังตัดแก้วไม่ขาด แก้วอาสาเป็นผู้ทำไยคนทั้งสองเข้าใจกันโดยไม่นำพาต่อความเจ็บปวดใจที่ตนได้รับ สุดท้ายเพื่อให้นาวันไม่มีปัญหาครอบครัว แก้วยอมเดินจากเขาไปสอนนักเรียนในชนบท เพราะแก้วเชื่อมั่นว่า “แท้จริงแล้วสิ่งสำคัญคือความรัก ซึ่งมนุษย์มีต่อเพื่อนร่วมโลก ต่อมนุษยชาติที่ถูกทอดทิ้ง” (กิริติ ชนา, 2545: 868) กล่าวได้ว่าภาวะอุดมคติของแก้วคือวิธีการที่แก้วรักโลกนี้ ทศนะเกี่ยวกับความรักของแก้วพัฒนาขยายวงออกจากความรักอันนุ่มนวลสาว เป็นการเสียสละเพื่อคนที่รัก จนกระทั่งเป็นความรักที่มีต่อมวลมนุษยชาติ ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่าร่างกายของคนข้ามเพศเช่นแก้วที่ถูกขโมยด้วยวาทกรรมกระแสหลักของสังคมทั่วไปว่า “วิปริต” นั้นเป็นที่อยู่ของจิตวิญญาณที่ดิ้นรนและถึงพร้อมด้วยความ เป็นมนุษย์ผู้มีจิต “วิวัฒน์” แล้ว

ภาพแทนอันเป็นอุดมคติของคนข้ามเพศถูกทำให้เด่นชัดผ่านการเปรียบเทียบกับภาพแทนของตัวละครอื่นในฐานะตัวละครที่เน้นให้ลักษณะของตัวละครเอกเด่นชัดขึ้น (foil character) ตัวละครตัวแรกที่สมควรกล่าวถึงคือ “ฉัตร” เพื่อนกะเทยของจันทร์ที่ประพฤตินเป็น “กะเทยไม่ดี” ฉัตรค้าประเวณีและขโมยเงินชาวต่างชาติอันเป็นไปตามภาพเหมารวมของสังคม ฉัตรมีความปรารถนาที่จะผ่าตัดแปลงเพศเหมือนแก้ว แต่ความงามอย่างผู้หญิงของฉัตรเป็นเพียงของปลอม “ฉัตรมีนม มีหน้าผากใหม่ คางใหม่ จมูกใหม่ ขาค่อยู่กันอย่างเดียวฉัตรก็เป็นผู้หญิงเต็มตัว” (กิริติ ชนา, 2545: 505) ยิ่งไปกว่านั้น

ร่างกายที่จะเปลี่ยนเป็นหญิงของฉัตรมิใช่เพื่อปลดปล่อยตนเองออกจากความไม่สอดคล้องกันระหว่างร่างกายกับจิตใจ แต่ฉัตรกลับจะใช้ร่างกายที่เป็นหญิงของตนเพื่อความบันเทิงทางเพศ “ตัวฉันนะคิดไว้ก่อนที่จะผ่าแล้วว่า จะต้องใช้ให้สมกับความอยากเป็นผู้หญิง” (กิริติ ชนา, 2545: 505)

การที่ผู้เขียนใช้ฉัตรมาเปรียบเทียบกับแก้วอาจถูกวิจารณ์ว่าผู้เขียนยังติดอยู่กับวิธีการมองแบบเหมารวมและบรรทัดฐานของสังคมไทยที่มองว่า “ความงามคือความดี” ผู้วิจัยขอตีความไปอีกทางหนึ่งว่า ผู้เขียนใช้ฉัตรเพื่อชี้ให้เห็นชีวิตหลากหลายของคนข้ามเพศที่มีทั้งดีและไม่ดีเช่นเดียวกับหญิงชายรักต่างเพศ หากกล่าวให้ถึงที่สุด ผู้เขียนอาจวิพากษ์ให้เราเห็นว่าเพศสถานะกับคุณธรรมหรือความดีเป็นสิ่งที่แยกขาดออกจากกัน ซึ่งถือว่าเป็นการรื้อถอนวิธีคิดแบบเหมารวมได้อย่างแยบยล

ผู้เขียนเปรียบเทียบคนข้ามเพศกับผู้ชายผ่านแก้วกับพงษ์เพื่อนสมัยเรียนของแก้วที่พบกันเมื่อครั้งไปเกณฑ์ทหาร ถึงแม้ร่างกายของแก้วจะไม่พร้อมรับใช้ชาติในฐานะทหาร แต่จิตใจของแก้วรักชาติอย่างลึกซึ้ง ดังที่แก้วได้เขียนเพลงและอ่านข้อความปลุกใจ “ตัวหนังสือที่เรียงคำสัมผัสเป็นกลอนปลุกใจนั้นเหมือนจะทำให้ความหวั่นเกรงต่อการเป็นทหารอ่อนคลายลง เพราะความสำนึกในความรู้สึกที่แก้วมีต่อชาติกำเนิดกลับแผ่ซ่านอยู่ในใจ” (กิริติ ชนา, 2545: 195) คนข้ามเพศเช่นแก้วจึงเป็นผู้ตระหนักในสิทธิหน้าที่ของพลเมือง ผิดกับพงษ์ที่ใช้กำลังทำร้ายแก้วอย่างไม่เป็น “ลูกผู้ชาย” ซ้ำยังไม่ประพฤติตนเป็นพลเมืองดีผ่านการเป็นทหารซึ่งผู้เขียนชี้ว่าเป็นหน้าที่ของ “ลูกผู้ชาย” อีกด้วย ดังบทสนทนาของศรีนากับอาจิมย่าของพงษ์ “มั่งมะอยากเป็งทะหางหрок มังกัวลำบาก เมื่อคืนมันก็ซื้อเหล้ามาเลี้ยงพวกทหารที่นี่” (กิริติ ชนา, 2545: 181)

นอกจากภาพแทนของตัวละครชายแล้วผู้เขียนยังใช้ภาพแทนของกลุ่มตัวละครหญิงตามแนวทางของการเมืองเรื่องภาพแทน ด้วยการทำให้ตัวละคร

หญิงเป็นคนอ่อนแอและไม่ใคร่จะมองเห็นคุณค่าของตนเอง ตัวอย่างเช่น ก่อนที่จะเข้าใจกัน สุชาติเคยหึงหวงแก้วกับนวิน เธอยอมให้กำเนิดลูกเพียงเพื่อเอาชนะแก้วเท่านั้น “สิ่งสุดท้ายที่ผู้หญิงจริงๆ อย่างหล่อนจะเอาชนะกะเทยอย่างแก้วได้ก็อยู่ในตัวหล่อนนี่เอง...นั่นคือความเป็นแม่ซึ่งแก้วไม่สามารถจะใช้ร่างกายที่เกิดมาเป็นเพศชายสร้างสรรค์ขึ้นได้ ถึงจะไปผ่าตัดเปลี่ยนเพศเป็นหญิง” (กิริติ ชนา, 2545: 431-432) เช่นเดียวกับจิราวไลที่พยายามกีดกันพงษ์พลกับแก้ว ทศนคติของตัวละครที่มีต่อตนเองคือ เธอเห็นความสัมพันธ์กับผู้ชายเป็นเรื่องสนุก และไม่เคยเรียนรู้ที่จะรัก ในที่สุดจิราวไลกลายเป็นคนแพ้ชีวิตที่ไปทำแท้งเมื่อพงษ์พลไม่เห็นค่าจนกระทั่งมีอาการทางประสาท

ในเมื่ออัตลักษณ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่าง (Woodward, 1997; สุรเดช, 2551) อัตลักษณ์คนข้ามเพศที่สร้างขึ้นมาจากภาพแทนเหล่านี้จึงมีนัยสำคัญที่ควรพิจารณา โดยเฉพาะภาพแทนของตัวละครหญิงและชาย จะเห็นได้ว่าผู้เขียนตรึงตัวละครหญิงและชายไว้กับเพศสถานะในลักษณะภาพเหมารวมเช่นเดียวกับที่สังคมกระทำกับคนข้ามเพศ หลักฐานที่พบในตัวแทนบทสนทนาของจันทร์ที่กล่าวว่า “พวกเรานั้นเกิดมาเดินทางสายที่สาม ทางสายแรกนั้นของผู้ชายเขาเกิดมาพร้อมกับความเข้มแข็ง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของลูกผู้ชาย ของหัวหน้าครอบครัว ทางอีกสายหนึ่งเป็นของผู้หญิงเกิดมาเพื่อความอ่อนหวาน ความเป็นผู้ให้กำเนิดแก่มนุษย์เพื่อสืบเชื้อสายต่อไป ทางสายที่พวกเราเดินอยู่นั้นครึ่งๆ กลางๆ” (กิริติ ชนา, 2545: 36)

เพศสถานะของตัวละครในเรื่องปรากฏในลักษณะที่ว่า ผู้ชายต้องเป็นลูกผู้ชายหรือสุภาพบุรุษ ผู้หญิงเป็น “แม่” “เมีย” และ “วัตถุแห่งความปรารถนา” ของผู้ชาย เพศสถานะที่มีอิทธิพลต่อตัวละครเหล่านี้เป็นไปในสองลักษณะ ลักษณะแรกคือตัวละครไม่อาจเต็มเต็มบทบาททางเพศสถานะของตนได้ อีกลักษณะหนึ่งคือตัวละครทำตามบทบาทเพศสถานะ

โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าในตนเอง แก้วในฐานะคนข้ามเพศที่อยู่ “ในระหว่าง” จึงเป็นผู้มีภาวะพิเศษตามอุดมคติของผู้เขียน ที่สามารถอ้างอิงตนเองกับเพศสถานะของผู้ชายในการทำเพื่อส่วนรวม และสามารถอ้างอิงกับเพศสถานะของผู้หญิงโดยยืนหยัดในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเองได้ ที่จันทร์เคยกล่าวว่า “ทางสายที่พวกเราเดินอยู่มันครั้งๆ กลางๆ” (กิริติ ชนา, 2545: 36) กลายเป็นเส้นทางที่แก้วเลือกในบั้นปลาย “ทางสายที่สาม” ที่แก้วเดินถือเป็นการเมืองที่พลิกกลับความหมายด้านลบให้เป็นด้านบวก เพราะแก้วแสดงให้เห็นความพยายามที่จะปลดปล่อยตนเองออกจากกรอบอ้างอิงอยู่กับเพศสถานะชายหรือหญิง

หลังจากที่แก้วแปลงเพศเป็นหญิงแล้ว แก้วกลับหักใจลี้มธีรพรและปฏิเสธความรักที่ตนกับนาวินมีให้ต่อกัน ขณะที่แก้วผลักดันตัวละครชายให้กลับคืนไปยังเพศสถานะของเขาเหล่านั้น เท่ากับว่าแก้วได้ลอยห่างออกจากเพศสถานะของผู้หญิงเช่นกัน ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นความเป็นผู้กระทำการของแก้วในฐานะคนข้ามเพศที่สามารถท้าทายและสั่นคลอนโครงสร้างของเพศสถานะได้ เพราะแก้วปฏิเสธที่จะใช้ชีวิตตามมาตรฐานของสังคมชาย-หญิงรักต่างเพศซึ่งชี้ชัดว่าแม่แก้วจะมีร่างกายเป็นหญิงแล้วแต่ไม่จำเป็นต้องสยบยอมต่อมาตรฐานของสังคมรักต่างเพศ นวนิยายเรื่องนี้จึงวิพากษ์ให้เห็นการแยกขาดจากกันระหว่างเพศสรีระกับเพศสถานะ แม่อุดมการณ์ปิตาธิปไตยจะพยายามมอมเมาให้เข้าใจโดยทั่วกันว่าทั้งสองสิ่งเป็นเนื้อเดียวกัน

คำ ผกา (2546: 176) วิจัยนวนิยายเรื่องนี้ไว้ว่า “ในสายตาของรัฐ ความเป็นหญิงไม่ได้อยู่เพียงแค่การไปผ่าตัด...แต่อยู่ที่การมีมดลูกที่จะทำหน้าที่การผลิตซ้ำสืบทอดเผ่าพันธุ์พลเมืองของชาติ” ผู้วิจัยพบว่าตัวบทได้นิยามความเป็นหญิงขึ้นใหม่ผ่านความเป็นเพศที่สามของแก้ว และเป็นความเป็นหญิงในฉบับที่ต่างกับความเห็นของคำผกา นอกจากนั้นการบ่อนเซาะมาตรฐานของสังคม “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” ยังปรากฏผ่านการวิพากษ์ “ศักยภาพใน

การให้กำเนิด” ด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่สุชาวดีใช้การให้กำเนิดลูกเป็นสิ่งที่ดึงนาวินให้กลับมาหาเธอ เช่นเดียวกับจิราวไลที่ปล่อยตนเองให้ตั้งครรรภ์กับพงษ์พล โดยหมายจะต่อรองให้เขากลับมารับผิดชอบตามวิถีทางของสุภาพบุรุษ ตัวละครหญิงในนวนิยายเรื่องนี้ผูกตัวเองอยู่กับความเป็นแม่ในเชิงชีววิทยา (biological maternity) ในขณะที่ตัวละครคนข้ามเพศในนวนิยายเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าศักยภาพในการให้กำเนิดไม่ได้ผูกอยู่กับร่างกาย

จันทร์ทำหน้าที่ดูแลแก้วตั้งแต่ตอนต้นเรื่อง จันทร์คอยให้คำปรึกษาอย่างเมตตาเอาใจใส่ จันทร์เป็นคนพาแก้วเข้าสู่สังคมของคนข้ามเพศและเป็นผู้ส่งผลต่อพัฒนาการอัตลักษณ์ของแก้วอย่างเห็นได้ชัด ผู้เล่าเรื่องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองว่า “บุคคลที่เป็นคู่สนทนากับจันทร์ในขณะนี้เปรียบเสมือนรูปประติมากรรมอันวิจิตรที่จันทร์เป็นผู้ช่วยปะติดปะต่อขึ้นมาจนเป็นรูปลักษณะอันน่าชื่นชม” (กิริติ ชนา, 2545: 64) โดยนัยนี้จันทร์จึงเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิดแก้วผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคมของคนข้ามเพศ

กล่าวเฉพาะเส้นทางชีวิตของแก้ว แก้วหันหลังให้แก่การครองคู่กับนาวินและเดินทางสู่ชนบท “สามเดือนกับการสอนหนังสือให้เด็กผู้ยากไร้ สอนให้แก้วรู้จักค่าของความรักที่แก้วมีอยู่ในหัวใจตนเอง ความรักที่แก้วสามารถจะแบ่งดวงดวงออกจากหัวใจราวกับน้ำในมหาสมุทรอันไม่มีวันจะเหือดแห้ง รักอันสุนทรที่ทำให้มนุษย์มีค่าต่อสังคม” (กิริติ ชนา, 2545: 868) หน้าที่ของแก้วคือการให้กำเนิดเช่นกัน ลูกๆ ของแก้วคือเด็กๆ ผู้ยากไร้ด้วยโอกาสในชนบท แก้วจึงเป็น “แม่” ตามอุปถัมภ์ “แม่พิมพ์ของชาติ” ผู้ทำหน้าที่ “สร้างคน” ในทางสังคมเช่นเดียวกับที่จันทร์ได้ทำมาก่อนหน้านี้ อนึ่ง อาจมีข้อโต้แย้งว่าการทำหน้าที่ผู้ให้กำเนิดของคนข้ามเพศในนวนิยายเรื่องนี้ผูกอยู่กับเพศสถานะของผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกของตนหรือไม่ คำตอบคือ การให้กำเนิดของคนข้ามเพศอยู่นอกเหนือความหมายของ

กรอบคร่าวตามมาตรฐานของสังคม “ชาย-หญิง รักต่างเพศ” ที่ต้องอาศัยเพศสรีระของผู้ชายและผู้หญิงในการให้กำเนิด โดยนัยนี้ กิรติ ชนาจึงนิยามความหมายของการให้กำเนิดและศักยภาพในการให้กำเนิดขึ้นมาใหม่ซึ่งเป็นการท้าทายปิตาธิปไตยได้อย่างมีนัยสำคัญ

การที่ผู้เขียนสร้างตัวละคร ตั้งชื่อเรื่อง และกำหนดโครงเรื่องให้ดำเนินไปในลักษณะนี้นับว่าเป็นวรรณศิลป์ของการโต้กลับ ในระดับของขนบวรรณกรรม เราจะเห็นว่า *ทางสายที่สาม* มีลักษณะคล้ายคลึงกับนวนิยายรัก (romance) ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของหญิงชายที่เมื่อตอนเริ่มต้นจะมีอุปสรรคแต่ก็จบลงด้วยความสุขสมหวัง ในนวนิยายรัก คู่รักที่คืนรนต่อสู้เพื่อกันและกันและเพื่อความสัมพันธ์จะได้รับรางวัลเป็นความรักที่ปราศจากเงื่อนไข นักสตรีนิยมวิพากษ์นวนิยายรักว่าเบื้องหลังการจบอย่างมีความสุขและการแต่งงานแสดงให้เห็นว่าตัวละครเอกหญิงเสียสละอิสรภาพของตนและยอมจำนนต่อปิตาธิปไตย (Fuchs, 2004: 126)

เมื่อกลับมาพิจารณาขนบของนวนิยายรักใน *ทางสายที่สาม* ผู้วิจัยพบว่าผู้เขียนท้าทายและบ่อนทำลายขนบได้อย่างน่าสนใจ ลักษณะแรกคือผู้เขียนแทนที่ตัวละครเอกหญิงด้วยตัวละครคนข้ามเพศ ลักษณะที่สองคือผู้เขียนทำลายขนบการจบอย่างสุขสมหวังของนวนิยายรักที่กลายเป็นมายาคติ (myth) ว่าตัวละครเอกชายได้สมรสกับตัวละครเอกหญิง แทนที่จะดำเนินตามขนบ กิรติ ชนากลับให้แก่วัฒนนิวินในฐานะตัวละครเอกชาย และได้นิยาม “การจบอย่างมีความสุข” ขึ้นใหม่ผ่านอุดมคติที่คิดคำนึงถึงมนุษยชาติมากกว่าความรักฉันทิชนิชาตซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าผู้เขียนอาจหยิบเลือกเอาขนบของวรรณกรรมเพื่อชีวิตมาผสมผสานที่แสดงให้เห็นการ “บิดพลิ้ว” ขนบอีกชั้นหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นว่าคนข้ามเพศสามารถทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมได้ไม่ต่างกับหญิงชายทั่วไป

การให้คุณค่าแก่คนข้ามเพศในฐานะ

ปัจเจกบุคคลโดยกำหนดให้แก่วัฒนนิวินออกจากสังคมอาจถูกตีความว่าคนข้ามเพศเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ผู้วิจัยมองว่าการที่แก่วัฒนนิวินเลือกปลีกตัวออกมานั้นเป็นการแสดงภาวะกระทำการของแก่วัฒนนิวิน ในการเลือกทางเดินชีวิตของตนโดยไม่อยู่รับใช้สถาบันที่ผูกอยู่กับสังคมชาย-หญิง รักต่างเพศ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ทั้งยังแสดงลักษณะอุดมคติของแก่วัฒนนิวินหลังให้แก่ชีวิตแบบชาย-หญิง รักต่างเพศที่เวียนว่ายอยู่ใน “เรื่องทางโลก” ไม่ว่าจะเป็นความรัก ความใคร่ ความเกลียดชัง ความริษยา ฯลฯ ซึ่งแก่วัฒนนิวินเจนนอบขณะที่อยู่ในสังคมนั้น ชีวิตอุดมคติที่แก่วัฒนนิวินจึง “สูงส่ง” และ “สง่างาม” ยิ่งกว่าชีวิตที่แก่วัฒนนิวินได้จากมา ดังที่ได้อธิบายไว้ก่อนหน้านี้แล้ว

คำ ผกา (2546: 175) วิเคราะห์ *ทางสายที่สาม* ไว้ตอนหนึ่งว่า “ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของแก่วัฒนนิวิน...เกิดขึ้นด้วยการโอบอุ้มจากเพศชายที่มาหลงในความงามของแก่วัฒนนิวิน” ผู้วิจัยเห็นด้วยในประเด็นที่ว่าตัวละครชายทำหน้าที่ในฐานะ “ผู้ช่วยของแก่วัฒนนิวิน” แต่ไม่ได้หมายความว่าแก่วัฒนนิวินพึ่งพาตนเองไม่ได้เพราะสุดท้ายแก่วัฒนนิวินปฏิเสธตัวละครชายทุกตัว หากมองแก่วัฒนนิวินศูนย์กลางจึงอาจตีความได้ว่าตัวละครชายอยู่ในฐานะ “ผู้รับใช้” ของแก่วัฒนนิวินที่ช่วยหนุนให้เธอบรรลุเป้าหมายชีวิตคือการแปลงเพศที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะนาวินที่แก่วัฒนนิวินยอมให้เขาเป็นชายคนแรกที่ได้มีเพศสัมพันธ์กับเธอ

แม้ว่าผู้เขียนจะชี้ให้เห็นว่าตัวละครร่วมรักกันด้วยความรัก แต่นัยที่นายแพทย์ผู้ทำหน้าที่ผ่าตัดแก่วัฒนนิวินได้บอกเอาไว้ก่อนสะท้อนกลับมาว่า “แก่วัฒนนิวินจะกลับนอนกับบุรุษในสัปดาห์ที่หกหลังจากการผ่าตัด สิ่งนั้นจะเป็นการพิสูจน์ว่าการเปลี่ยนเพศของแก่วัฒนนิวินสำเร็จผลทุกประการหรือไม่” (กิรติ ชนา, 2545: 783) ประเด็นที่น่าสนใจคือ แก่วัฒนนิวินไม่ได้มองว่าตนเอง “ตกเป็นของ” นาวิน เพราะเธอไม่ได้สานสัมพันธ์กับเขาต่ออย่างภักดี และไม่ได้คิดในบ่วงของเพศสรีระที่เขาบอกรอให้ บทบาทหน้าที่ของเพศสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในนวนิยายเรื่องนี้จึงถูกนิยามขึ้นมาใหม่ เพศสัมพันธ์ในที่นี้มีได้มีเพื่อสืบพันธุ์ในระบบสถาบัน

ครอบครัวทั้งยังถูกลดทอนค่าลงเป็นเพียงขั้นตอนของการพิสูจน์อัตลักษณ์คนข้ามเพศของตัวละครที่เติมเต็มอย่างสมบูรณ์ได้ผ่านร่างกายของผู้ชายที่ถูกลดสภาพเป็น “เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพ” ปีตาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ที่ผลิตและกำกับเพศสถานะของชายหญิงรักต่างเพศจึงถูกท้าทายอย่างถึงที่สุดโดยนวนิยายของคนข้ามเพศเรื่องนี้

สันต์ (2551: 44-45) กล่าวเอาไว้ว่า คำว่า “เพศที่สาม” (third sex) เป็นผลผลิตของการท้าทายอำนาจในการแบ่งแยกและจัดกลุ่มแบบคู่ตรงข้าม เช่น ชาย/หญิง ความเป็นชาย/ความเป็นหญิง รักต่างเพศ/รักเพศเดียวกัน และใน “ความเป็นสาม” นี้เองยังแสดงนัยของความไม่ชัดเจน การก้าวข้าม หรือปรับเปลี่ยนเพศสรีระ เพศสถานะ และเพศวิถีอีกด้วยการเมืองของเพศที่สามถือเป็นความพยายามที่จะสร้างอำนาจในการต่อรอง สลายข้อตรงข้ามของ “คู่” ทำให้เกิดเป็นทางเลือกใหม่ ซึ่งไม่ยึดติดอยู่กับความหมาย ภาพแทน หรือนิยามเดิมๆ ที่ถูกผลิตขึ้นจาก “คู่” จากการศึกษา ข้อค้นพบของผู้วิจัยสอดคล้องกับทัศนะของสันต์ที่อ้างถึงข้างต้น แต่มีข้อสังเกตว่า “การสร้างอำนาจในการต่อรอง สลายข้อตรงข้าม” อาจกระทำผ่านพื้นฐานของการมีอยู่ของ “คู่” แต่นำมาบิดหัก บ่อนเซาะ ให้นิยามใหม่ จนบรรลुวัตถุประสงค์ทางการเมืองได้สอดคล้องกับที่ปรารถนา (2546: 74) กล่าวว่า “การต่อต้านไม่จำเป็นต้องโค่นล้มอำนาจเพียงแต่ปรับเปลี่ยนการให้ความหมายก็พอ”

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในนวนิยายเรื่อง *ทางสายที่สาม* มีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์คนข้ามเพศด้วยกลวิธีที่ซับซ้อนและหลากหลาย ผู้เขียนแสดงให้เห็นความรุนแรงที่สังคมกระทำต่อคนข้ามเพศทั้งในการทำร้ายร่างกาย จิตใจ และความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่กระทำอยู่ในกรอบของภาพเหมารวม ผู้เขียนปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์คนข้ามเพศที่ถูกบิดเบือนโดยสังคมผ่านเรื่องเล่าที่

แสดงให้เห็นพัฒนาการอัตลักษณ์ของตัวละครรวมทั้งการใช้วาทกรรมกระแสอื่นๆ มาท้าทายวาทกรรมทางการแพทย์ซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสหลักและกระแสชายในการอธิบายความหลากหลายทางเพศ นอกจากนั้นผู้เขียนยังใช้การเมืองเรื่องภาพแทนในการโต้กลับอัตลักษณ์ที่ถูกยัดเยียดให้ ทั้งยังใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการทำทลายเพศสถานะ บรรทัดฐานของสังคมชาย-หญิงรักต่างเพศ ขนบธรรมเนียมและมายาคติต่างๆ ที่ปีตาธิปไตยได้ตราเอาไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์คนข้ามเพศถูกสร้างด้วยการช่วงชิงอำนาจในการสร้างความหมายในพื้นที่ของตัวบทวรรณกรรม

ข้อสังเกตสำคัญของงานวิจัยนี้คือการใช้การเมืองเรื่องภาพแทนในด้านที่สัมพันธ์กับการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ (politics of identity หรือ identity politics) ของกลุ่มคนที่ถูกนำเสนออัตลักษณ์ใหม่ในพื้นที่วรรณกรรม ข้อจำกัดของการเมืองในกลุ่มนี้คือการใช้ “คู่ตรงข้าม” เป็นฐานของการบิดพลิ้วความหมาย ซึ่งอาจถูกโจมตีในเชิงทฤษฎีว่าผู้เขียนในฐานะผู้สร้างอัตลักษณ์ยังไม่อาจสลัดตัวออกมาจากวิคิดแบบเดิมได้ (นัทธนัย, 2549) ในกรณีของกิริติ ชนา จะเห็นได้ว่าผู้เขียนสร้างแกว้ขึ้นมาในรูปแบบของผู้หญิงที่ยังมีความหมายบางด้านอิงอยู่กับการนิยาม “ความเป็นหญิง” ตามขนบ สิ่งที่ตัวละครคิดและกระทำเหมือนผู้หญิงเกือบทุกประการ นอกจากนั้นทั้งผู้เขียนและแกว้ยังคงเห็นคุณค่าของครอบครัวและเพศสถานะตามตรรกะของปีตาธิปไตย ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่ากิริติ ชนา อาจไม่ต้องการล้มล้างระบบหรือวิคิดแบบเดิมทั้งหมด แต่ผู้เขียนอาจต้องการเพียงให้มี “เสียง” ของคนชายขอบได้ปรากฏในวรรณกรรม และให้คนข้ามเพศอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมี “พื้นที่” ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของคนข้ามเพศผ่าน “เลือด หยาดเหงื่อ และน้ำตา” ของพวกเขาร่วมโดยท้าทายและวิพากษ์กระแสหลักในบางกรณี

เมื่อมองย้อนจาก พ.ศ.2551 ที่งานวิจัยนี้เสร็จสิ้น กลับไป พ.ศ. 2523 อันเป็นปีที่ *ทางสายที่สาม*

เริ่มถือกำเนิดในโลกวรรณกรรม เวลาเกือบสาม ทศวรรษที่ผ่านมา การเดินทางของคนข้ามเพศดูเหมือนว่าเดินมาได้ไกลพอสมควร ชีวิตที่เคย “ไร้ตัวตน” เริ่มปรากฏตัวตน คนข้ามเพศหลายคนได้ทำงานที่มีเกียรติ มีค่าตอบแทนสูง มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดี มีการรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางการเมืองรูปแบบต่างๆ รวมทั้งมีการนำเสนอผ่านสื่อที่ทำให้คนข้ามเพศไม่ “ไร้ตัวตน” อีกต่อไป ทว่าคงไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้ว่าคนข้ามเพศจำนวนมากยังคงถูกดูถูก ถูกทำร้ายร่างกายและจิตใจ ถูกกีดกันเลือกปฏิบัติ และต้องทนรับผลกระทบอื่นๆ อันเกิดจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ยังแผ่คลุมสังคมชาย-หญิงรักต่างเพศอยู่ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคนข้ามเพศและความหลากหลายทางเพศในสังคมไทยรวมทั้งงานวิจัยนี้ส่วนหนึ่งจึงมุ่งจะบ่อนทำลายความรุนแรงเชิงโครงสร้างดังกล่าว เพื่อให้ “เลือด หยาดเหงื่อ และน้ำตา” จากเจ้าของประสบการณ์ที่เป็นกลุ่มข้อมูลของการศึกษาวิจัยนั้นไม่สูญเปล่า

งานวิจัยหรือการวิจารณ์ที่จะพัฒนาต่อจากนี้ได้นำจะเป็นการอ่าน *ทางสายที่สาม* จากแง่มุมอื่น อาจเป็นมุมมองของตัวละครอื่น เช่น นาวัน สุชาวดี หรือแม้แต่ฉัตร นอกจากนั้นยังอาจวิเคราะห์วรรณกรรมไทยเรื่องอื่นๆ โดยเปลี่ยนจากการมอง “ภาพสะท้อน” เป็น “ภาพแทน” หรือ เฟ้งเล้งที่ประเด็นเกี่ยวกับวาทกรรมกับอัตลักษณ์ ซึ่งน่าจะทำให้เกิดประเด็นใหม่ๆ ทั้งในการอ่านวรรณกรรมที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาหรือกลับไปอ่านงานที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว การศึกษาตามแนวทางนี้จะชี้ให้เห็นความเป็นสหวิทยาการของวรรณกรรมศึกษา และพลวัตในตนเองของสาขาวิชาที่เติบโตพร้อมกับศาสตร์อื่นๆ ในโลกวิชาการ

คำขอบคุณ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากโครงการฝึกอบรมนักวิจัยสตรีศึกษา รุ่นที่ 6 ระหว่างวันที่ 14-28 กันยายน พ.ศ. 2551 จัดโดย

มูลนิธิผู้หญิง กฎหมายและการพัฒนาชนบท ร่วมกับ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กิตติกร สันติประภา. 2550. *การลวนลามทางเพศ*
 กะเทย: นัยสำคัญภายใต้วาทกรรมรักต่างเพศ.
 กรุงเทพฯ: ปรินิพนธ์ปริญาเอก,
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กิริติ ชนา. 2545. *ทางสายที่สาม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์อรุณ.
- คำ ผกา. 2546. “ทางสายที่สาม: เพศที่ต้องเลือก”,
 น. 173-176. ใน *กระชูดดอกทอง*. กรุงเทพฯ: แพรว
 สำนักพิมพ์.
- ชิดชัย ผ่องศรีสุข. 2547. *วิเคราะห์วรรณกรรมของ*
 กะเทย. กรุงเทพฯ: สารนิพนธ์ปริญาโท,
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2551. *ภาษากับการเมือง/
 ความเป็นการเมือง*. กรุงเทพฯ: วิทยาสา.
- เทอดศักดิ์ รมจำปา. 2545. *วาทกรรมเกี่ยวกับ “เกย์”
 ในสังคมไทย พ.ศ. 2508-2542*. กรุงเทพฯ:
 วิทยานิพนธ์ปริญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นัทธนัย ประสานนาม. 2549. “การเมืองเรื่อง
 อัตลักษณ์ในนวนิยายเรื่อง *เสียงเพรียกจากท้องน้ำ*
 ของ ประทีป ชุมพล” *วารสารมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 4,1 (กันยายน-ธันวาคม):
 75-96.
- บุญกร กาศมณี. 2548. “บทเรียนเรื่องความปรารถนา:
 กรณีประเทศไทย”, น. 171-215, ใน *กฤตยา
 อาชวนิจกุล และวรรณาทองสิมา (บรรณาธิการ).
 “ผู้หญิง” ในวาทกรรมสิทธิทางเพศ*. เชียงใหม่:
 ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 เชียงใหม่ แปลจาก R. C. Morris. 1997. *Educating
 Desire: Thailand, Transnationalism,
 Transgression*. Social Text, No. 52/53, Queer

- Transsexions of Race, Nation, and Gender, 53-79.
- เปรมปรีดา ปราโมช ณ อยุธยา. 2546. *การช่วงชิงอัตลักษณ์ “กะเทย” ในงานคาบาเรต์โชว์*. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณมา ทองสีมา. 2548. “การวิจัยของไทยเรื่องรักร่วมเพศชายและการข้ามเพศกับข้อจำกัดทางวัฒนธรรมของแนววิเคราะห์แบบฟูโกต์”, น. 371-427, ใน กาญจนา แก้วเทพ พิศรา แซ่ก้วย และ วรรณมา ทองสีมา (บรรณาธิการ). *ทั้งรัก ทั้งใคร ทั้งใช้ความรุนแรงต่อผู้หญิง*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แปลจาก P. A. Jackson. 1997. “Thai Research on Male Homosexuality and Transgenderism and the Cultural Limits of Foucaultian Analysis,” *Journal of History of Sexuality*. 8 (11): 405-424.
- วรุณี แสงกาญจนวนิช. 2546ก. *ชีวิตไร้ตัวตนของกะเทยเปลี่ยนเพศ*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. 2546ข. *ชีวิตหลังการผ่าตัดเปลี่ยนเพศจากชายเป็นหญิง*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยา พุ่มอัม. 2550. *ภาพแทนของชายรักร่วมเพศในวรรณกรรมไทย พ.ศ. 2544- พ.ศ. 2548*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมเกียรติ กุ่ทวิกุล. 2545. *รายงานผลการวิจัยเรื่องภาพสะท้อนชายรักร่วมเพศในนวนิยายไทยในสามรอบทศวรรษ (พ.ศ. 2513 - พ.ศ. 2543): การศึกษาศักยภาพข้อจำกัดและทางออกของนักเขียนหญิง*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สันต์ สุวัจนราภินันท์. 2551. “พื้นที่กับการต่อรองอัตลักษณ์ทางเพศ” *วารสารอักษรศาสตร์*. 37, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 37-68.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2551. “บทบรรณาธิการ: วาทกรรม ภาพแทน และอัตลักษณ์” *วารสารอักษรศาสตร์*. 37, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 1-15.
- เสนาะ เจริญพร. 2548. *ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคฟองสบู่*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อริน พินิจวรารักษ์. 2527. *การใช้เรื่องรักร่วมเพศในนวนิยายไทย พ.ศ. 2516-พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุษา ศรีพานิช. 2541. *ประวัติชีวิตของชายแปลงเพศ*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Butler, J. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Finnegan, R. 1997. “Storying the Self: Personal Narratives and Identity”, pp. 65-111. In H. Mackay (ed.). *Consumption and Everyday Life*. London: Sage.
- Fuchs, B. 2004. *Romance*. New York: Routledge.
- Hall, S. 1997. “The Spectacle of the Other”, pp. 223-290. In S. Hall (ed.). *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage.
- Jackson, P. and G. Sullivan, ed. 2000. *Lady Boys, Tom Boys, Rent Boys: Male and Female Homosexuality in Contemporary Thailand*. Chiang Mai: Silkworms Books.
- Reini-Grandell, L. and Venus. 2006. “Transgenderism”, pp. 567-570. In D. A. Gerstner (ed.). *Routledge International Encyclopedia of Queer Culture*. London: Routledge.
- Totman, R. 2003. *The Third Sex: Kateoy-Thailand’s Ladyboys*. Chiang Mai: Souvenir Press.
- Woodward, K. 1997. *Identity and Difference*. London: Sage.